

JE WEET MAAR NOOIT

Bertus Leerkes

JE WEET MAAR NOOIT

Bertus Leerkes

Samengesteld door Gerard Leerkes

Coverfoto: Bertus Leerkes & Dokter Van der Zijl (r) (1947)
© Gerard Leerkes
ISBN: 9789403641935

Woord vooraf

In de jaren zestig nam mijn vader, Bertus Leerkes (1922 - 2000), mij mee naar Huize Padua in Boekel en de St. Josephstichting in Apeldoorn om te laten zien waar hij de oorlogsjaren als onderduiker had doorgebracht. Hij was een verteller en deelde zijn verhalen met zijn kinderen en kleinkinderen.

In augustus 2000 is hij overleden. Zijn verhalen worden af en toe nog wel aangehaald. Maar met het verstrijken van de tijd en de komst van nieuwe generaties raken ze steeds meer uit beeld. Om ze niet verloren te laten gaan heb ik dit boek geschreven. Maar verhalen zijn verhalen, die wil je graag met enig bewijs ondersteunen. Dus volgden er zoektochten langs familie- en andere archieven. Bij het Erfgoedcentrum Nederlands Kloosterleven in Agatha zocht ik naar informatie over de evacuatie van psychiatrische patiënten van Apeldoorn naar Boekel tijdens de Tweede Wereldoorlog. Ik trof niet alleen de transportlijsten aan, maar ook twee dagboeken: van Huize Padua in Boekel en de St. Josephstichting in Apeldoorn. De dagboeken gaan hoofdzakelijk over het leven van de broeders Penitenten, maar geven ook een beeld van de omstandigheden waaronder Bertus werd opgeleid en werkte tijdens de Tweede Wereldoorlog.

Van het één komt het ander. Zo bracht mijn nicht José mij in contact met twee zonen van Ben Bonekamp. Bertus en Ben, twee Vaassense jongens die de opleiding B-verplegende volgden in Apeldoorn en samen ongewild getuige waren van de tragische ontruiming van Het Apeldoornsche Bosch in de Tweede Wereldoorlog. Ze ontkwamen aan tewerkstelling in Duitsland door als onderduiker mee te reizen met psychiatrische patiënten naar Huize Padua.

Met *'zijn Betsy'* haalde Bertus een deel van zijn jeugd jaren in tijdens de naoorlogse welvaart. Het waren vrolijke ondernemende ouders die altijd in waren voor iets nieuws: *never a dull moment*. Maar wel met een vangnet, ***je weet maar nooit***.

Gerard Leerkes

Inhoudsopgave

Woord vooraf	5
Hongerstraat Vaassen	9
De zonde van Onan	15
Dat moet God zelf zijn.....	21
Het Apeldoornsche Bosch	27
Complete waanzin	35
Auschwitz-Birkenau	39
Westerbork - Sobibor.....	43
Met gas vermoord	46
Duik onder!!	49
Huize Padua	55
Operatie Market Garden.....	61
Naar Apeldoorn	67
Enschede	73
Allo fietse, wie goat.	79
Dagloners kinder vaart graag	85
Het afscheid.....	99
Bronnen.....	103
Colofon	105



*Trouwfoto Antonius Albertus (Toon) Leerkes en Maria Francisca (Marie) Hullegie.
Getuigen Willem Leerkes (l) en Jan Hullegie (r), afkomstig uit Heeten (1910).*

Hongerstraat Vaassen

Het is een bewolkte dag als Bertus op dinsdagavond 22 augustus 1922 wordt geboren. Tenminste, als je de geboorteaangifte moet geloven. Er is enige twijfel in de familie of het niet een dag eerder is geweest. Hij is het zevende kind van Antonius Albertus (Toon) Leerkes en Maria Francisca (Marie) Hullegie. Ze wonen aan de Hongerstraat in Vaassen. Het oude boerderijtje staat aan een zandweg en een Veluwe beek slingert achter het huis langs. Het is de beek waarin Marie de was doet en het daarna *'op de bleek'* legt.

Bertus wordt de dag na de geboorte door pastoor Hagen gedoopt in de R.K. Martinuskerk. De pastoor vergist zich in voornamen van Toon, de vader van Bertus. In het doopregister schrijft hij Antonius Wilhelmus in plaats van Antonius Albertus. Maar daar blijft het niet bij. Bij de voornamen van Bertus noteert hij Heribertus in plaats van Herubertus.

Als dagloner werkt Toon, net als zijn vader deed, voor boeren in de omgeving en voor Staatsbosbeheer bij Paleis Het Loo in Apeldoorn. Het is zwaar werk, maar hij houdt van het buitenleven. Soms komt koningin Wilhelmina in haar rijtuig voorbij. Dan stoppen ze met werken totdat ze uit het zicht verdwijnt. Koningin Wilhelmina en prins Hendrik drukken in het begin van de twintigste eeuw een ingrijpend stempel op

het Kroondomein. Tussen 1901 en 1914 verdubbelen zij de omvang van het landgoed door ruim 5000 hectare woeste heidegrond aan te kopen, die zij vervolgens voor een groot deel laten bebossen. De koningin maakt zich zorgen om het welzijn van jonge kinderen die 's winters in de bosbouw meehelpen met het planten van bomen. Ze dringt er bij opperhoutvester Tutein Nolthenius op aan de kinderen handgeoliede manteltjes ter beschikking te stellen en chocolademelk met erwtensoep te serveren. En ze vraagt om de arme dagloners kleine hoeveelheden gratis kunstmest te geven, om ze de waarde van 'den' kunstmest te leren kennen. Toon kan die mest wel gebruiken voor zijn moestuin.

Het inkomen van een dagloner is niet alleen gering, maar ook onzeker. Toon weet nooit of er werk is en met de komst van Bertus zijn er zeven kindermonden te voeden. Als de nieuwe IJzergieterij Vulcanus in Vaassen fabrieksarbeiders zoekt gaat Toon er in april 1922 werken. Met het wekelijkse loonzakje komt er in elk geval geregeld brood op de plank, maar over broodbeleg hoeft niemand zich al te veel illusies te maken.



*Toon en Marie met v.l.n.r. Henk, Anne, Bernhard, Bertus en Grade.
Rechtsachter v.l.n.r. Jan en Gijs (1923).*

'Zes dagen per week hoorde ik om vijf uur mijn vader uit bed komen. Hij molk dan eerst onze enige koe en zette de melkbus aan de straat. Dan

deed hij koffie in een busje en verpakte zijn brood in een oude krant. Als de fabrieksfluit ging liep hij met de fiets over het grindpad en vertrok naar de IJzergieterij. Als ik om twaalf uur na schooltijd door de Hongerstraat liep passeerde hij mij, ook op weg naar huis. Was de kruudmoes nog te heet, dan ging hij eerst naar de koe. 's Avonds zag ik hem wachten op de terugkeer van de melkbus. Als mijn moeder de melk niet al te veel had afgeroomd, was hij tevreden over het vetgehalte.'

Als Toon een week vrij is, is er veel in- en om het huis te doen. Zoals het weiland voorzien van een nieuwe omheining en de beerput leeg maken. Voor hij het goed en wel in de gaten heeft is het weer maandag en roept de fluit van de fabriek hem weer.

De Veluwse beek achter het huis heeft normaal gesproken helder water, je kunt er vissen vangen. Maar als de stroomopwaarts gelegen wasserij Poppe het afvalwater loost komen ratten als door wespen gestoken naar het woonhuis. 's Nachts scharrelen ze door de stal en de woning op zoek naar voedsel. Dat leidt nog wel eens tot een nachtelijke jachtpartij.

'Ik werd wakker van gestommel. Door een kier in de bedstee-deur zag ik Jan en Gijs jacht maken op een rondrennende rat. Met een ferme klap sloegen ze het beestje dood. Toen ik 's morgens buiten kwam lag de dode rat achter het huis. Jan, die chauffeur was bij de wasserij, wilde indruk maken op Annemarie, de dochter van de baas. Zij had hem uitgedaagd om een rat te laten zien. Toen mijn moeder ons zag staan riep ze: 'Weg met die rat!' Jan reageerde: 'Nee, die ga ik aan Annemarie laten zien, bij die arme stakkers hebben ze geen ratten.' Jan wachtte die middag tevergeefs op Annemarie, ze kwam niet kijken.'

De woning aan de Hongerstraat raakt eind jaren twintig in verval. Het dakriet is aan vervanging toe en er groeit van alles en nog wat op- en door het dak. Er zitten scheuren in de muren, er is geen stromend water en het schijthuis staat buiten. Bovendien is het steenkoud in de winter. De woningwet uit 1901 biedt gemeenten de mogelijkheid om huizen onbewoonbaar te verklaren. Het is de verwachting dat hun huis dit lot ook beschoren is. Om dat voor te zijn maken ze plannen voor een nieuwe woning, dat kan op eigen grond. Ze doen een beroep op de familie van Marie en lenen geld. Eind 1929 wordt iets verderop aan de